

2006
2013

Партия Українських Соціалістів-Револуціонерів.

„Боротьбою здобудем ми право своє!“

В. Рюминський.

Повстанє селян в Англії.

Вар. 215 4/11/20

Друге українське виданє в перекладі

Миколи Залізняка.

Наклад і друк партійної друкарні.

9(42) "13

1942

Львівська бібліотека Академії Наук УРСР

Львівська бібліотека Академії Наук УРСР

В. РЮМНІНСЬКИЙ

Львівська бібліотека Академії Наук УРСР

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И 58772

Львівська бібліотека Академії Наук УРСР

Повстанє селян в Англії.

Нове житє виходить із старого, як колос із зерна. Не відразу вигадали люди плуг і молотарку, навчили ся молоти муку, ставити великі будинки, їздити по залізницї, на просторонї тисячі кільметрів розмовляти зі собою телеграфом.

Поволї нагромаджувало ся у людей знанє, людська думка працювала невпинно, переходячи від старої думки до нової, від меншого до більшого, полекшуючи і поліпшуючи людське житє.

Так само не відразу склало ся і житє людської суспільности; воно теж виробляло ся поволї, від дїдів до синів, від синів до внуків. Держави склали ся невідразу, невідразу окремі класи і стани заняли те становище, яке тепер займають вони в державі.

І хто хоче перемінити своє житє і жити новим, мусить знати давнє житє. Треба се знати і трудящим людям, коли вони хотять перемінити своє житє і добити ся правди, землі і волї. Вони повинні знати не тільки те, як жив наш український народ, вони повинні знати, що робив, як добивав ся своєї долї трудовий нарід по иньших державах.

Історія вчить. Вона показує, як ішло людське житє в цілім світї і як складало ся житє трудового народу. Вона показує його помилки і успіхи і вчить, як уникати помилок і як здобути собі краще житє.

З історії ми довідуємо ся, що скрізь по всіх країнах селянство було найбільше пригнетеним станом в державі, що майже скрізь воно робило панщину на панів, на шляхту, залежало від урядників; з історії ми довідуємось також, що серед селян ніколи не вигасало стремлїнє до справедливости, бажанє добити ся волї, визволити ся від гнїту, самоволї і насильства тих, що панували над ними. Історія оповість, як в західній Европі селянство поволї вибороло собі незалежнє становище, як селяне боронили свої права і зробили ся повноправними громадянами на своїх землях і самі почали брати участь в державних справах.

По ріжних країнах інакше і в неоднакових обставинах скидав в себе нарід тяжкі кайдани рабства і пан-

щизняного ладу. Були розрухи, були штрайки, були змови, були цілі повстання і справжні війни з гнобителями.

Ми хочемо тут оповісти, як визволяв себе англійський трудовий нарід.

Англійські селяни робили панщину на своїх панів, котрі в Англії звали ся лордами; але ніколи вони не були такі залякані, як по інших державах, і в них далеко швидше ніж у інших повстала думка про те, що й вони на рівні з іншими горожанами держави повинні мати оборону від сваволі в однаковому для всіх законі. І коли правитель-ство поломало сі права горожан — англійських селян, щоб догодити великим духовним і світським земельним власникам, тоді в Англії почав ся величезний селянський рух — селянське повстанє.

Як вихор перелетіло воно по цілій країні, принесло з собою убивства гнобителів, зруйнованє їх маєтків. Своім повстанєм селяни добили ся того, що верховна власть — король признав законними їх права і домагання. І хоч потім король обдурих свій нарід і не додержав своїх обіцянок, одначе після повстаня справедливі домагання селян не мали опору ні з боку власти, ні з боку шляхти, великих земельних власників. Всі побачили в селянстві грізну силу, котра знає свої права і не схоче їх дешево віддати. В походженю сього повстаня велике значінє мала чума, що була незадовго перед тим в Англії, і тому нам треба розповісти про неї.

I. Чорна смерть — чума.

В Европу чума прийшла з Азії. В 1334 р. в Китаю загнуло від неї 5 міліонів народу. Разом з торговельними валками чума дістала ся до північних берегів Каспійського моря і до Европи. В 1346 році вона була вже в Криму. Як страшний звір повзла вона по землі і по воді, і скрізь гинуло житє. Люди дивили ся на се нещастє, як на божу кару за гріхи і не хотіли з ним бороти ся, а тікали в гори, в ліси. На кораблях чума швидко дістала ся і на захід. По дорозі вона захоплювала острови, так наприклад на острові Кипрі вмерли тоді всі люди до одного. Чума не жалувала нікого. По Середземному морю плавали кораблі без людей, бо вони часто вмирали всі по дорозі. На кораблі лишала ся сама зараза. Хвилі викидали корабель на беріг, і чума розходила ся звідти на всі боки. Ніколи було ховати людей з довгими церковними обрядами. У Франції один

єпископ наперед посвятив велику ріку, щоб туди можна було кидати без всяких обрядів трупи людей, що вмерли від чуми.

В Англії чума появилася в серпні 1348 року і лютувала там чотирнацять місяців. Людність там зменшилася на половину. Найбільше потерпів від чуми простий нарід. Письменники того часу оповідають про страшне спустошенє країни.

В богатях місяцях стояли порожні вимерлі села. Вітер завивав в порожних хатах, поля були незасіяні. „Вівці і худоба, оповідав літописець, блукають по ланах і полях і нікому було їх прогнати“. Та швидко чума захопила і худобу; і трупи людей і звірят лежали разом незакопані в землю. Серед людей повстав переляк. Одні втікали в ліси, другі до міста. І ніде не могли знайти ратунку від чорної смерті.

В 1349 році чернець одного ірландського монастиря писав: „І щоб написане не зникло разом з тим, хто писав, і праця не загинула з тим, хто працював, я лишаю пергамент, щоб продовжувати його на той випадок, колиб хто з племені Адаму виратував ся від сього лиха і продовжував працю, котру я почав“. Чернець боїть ся, що не лишиться нікого живого після страшної чуми. У господарському житю країни чорна смерть теж зробила великий нелад. Тоді припинили ся доходи. Тоді земля лишилася необробленою, бо бракувало кольонів (сільських робітників) — пише літописець. Найбільше потерпів від чуми простий нарід. Брудне убожество, в котрому жили трудящі люди, було найбільше улюбленим місцем чуми. В місті число робітників, ремісників зменшило ся майже в трое. В Лондоні побожний чоловік, Уольтер Моне купив для простих горожан кладовище, і на ньому одному поховано 50.000 трупів. В селі зменшило ся в двоє число селян чиншовиків, що брали землю від пана лорда. Зменшило ся і число найманих сільських робітників. Дідичі і монастирі лишили ся без робочих людей.

Іх доходи відразу зменшили ся в десятеро. Лорди почали дуже нарікати. Там, де давнійше одержувало ся доходу чотирі — шість фунтів штерлінгів, тепер одержувало ся коло п'яти — семи шілінгів*).

На селі чума цілком перемінила все давнє житє. Давні відносини між дідичами і селянами зникали самі по собі. Народу стало менше, а землі лишило ся стільки, як

*) Один фунт штерлінгів виносить 25 корон; фунт штерлінгів має 20 шілінгів, значить шілінг виносить 1.25 сотиків; один шілінг має 12 пенсів, значить один (1) пенс виносить коло 11 сот.

і давнійше, і стількиж вона вимагала людської праці. Стало менше робочих селянських рук, і вони зробили ся потрібніші для дідичів. І селяни і дідичі зрозуміли се. І селянам стало яснійше, ніж колибудь перед тим, яку вартість має їх праця і яке велике значінє має вона в народньому житю.

Селяни зрозуміли, що дідичі цілком залежні від селян і що коли селяни згуртують ся разом і почнуть боротьбу за свої права і за свою землю, — їм пощастить урядити своє житє так, як їм треба, як вони самі схочуть.

Та щоб краще зрозуміти сю народню боротьбу, погляньмо трохи назад і подивімось, як складало ся в Англії селянське житє.

II. Народне житє в Європі і в Англії в середніх віках.

Селянський рух в Англії, про котрий ми будемо говорити, відбув ся в XIV. столітю, більше як 500 років тому, в так звані середні віки. Коли хочуть означити одним словом, як було уряджене житє в державах Європи того часу, то кажуть, що то був час фєвдалізму. На чолі держави стояв король, і сей король уважав себе не тільки царем своїх підданих, але також власником усеї землі в державі. Благородні лицарі, шляхта — котрі часто сами були потомками князів, — були на службі у короля. Їх службу в обороні держави король платив землею; інших богацтв поки не було. Сі королівські слуги — в асалі так звали ся вони тоді, володіли за згодою короля великими земельними маєтками. Ціла країна поділяла ся на сі окремі області-маєтки з васалами на чолі. Король передавав васалям всю свою власть над підданими їх земель, так що васаль був ніби другим місцевим королем. Йому, а не свому цареві платили селяни податки, до нього йшли судити ся, коли між ними виникали які небудь суперечки і непорозуміння. І рівночасно вони були справжніми кріпаками сих васалів, робили на нього панщину. Великі васалі мали своїх дрібнійших васалів — арендаторів. Сі своєю чергою також роздавали землю в державу. Се були дрібнійші пани, але часто ще більше жорстокі до селян.

Такий був лад в Європі за часів фєвдалізму.

Так само розвивало ся народне житє і в Англії. В XI віці прийшов тоді з Франції, з Нормандії, з своїм військом і з своїми лицарями Вільгельм, званий завойовником. Він розбив давню королівську династію — саксонську і заняв її престіл. Землю разом з селянами, що сиділи на ній, він

роздав новим васаліям, або як вони називали ся в Англії — лъордам, і монастирям. Та Французи прийшли з Нормандії уже до готового порядку англійського життя. І Вільгельм не хотів ломати сих порядків, щоб не підняти проти себе людність.

В англійському семі віддавна земля належала до цілої громади. Кожда громада селян спільно володіла управною землею і сіножатами. На спільних луках пасла ся худоба. Кожда сільська родина в той самий час і однаковою працею обробляла свою ділянку. Явив ся в таку громаду лъорд. З початку він явив ся як королівський лицар — вояцький слуга короля і заравом маєтний королівський представник його політичної влади. Та що він і його родина та різні прибічники не займали ся хліборобською працею, то громади мусіли удержувати їх своїм коштом. З громадської землі він одержав свою означену частину. Звичайно вона була далеко більша від частини кожного иншого селянина, але кавалки її були розкидані в суміш з селянською землею. Після жнив панська земля також повертала ся в громадський пастирник. Крім своїх робіт селяни мусіли обробляти землю свого лъорда.

Лъорд уважав ся хазяїном всеї громадської землі, але він не мав права розпоряджати нею по своїй волі. Лъорд — його ще називали сеньором — мав право вимагати певної праці від селян лише на стільки, на скільки вони сиділи на землі і користали з неї. Праця, яку селяни мусіли робити на лъорда, спадала на всіх членів громади рівномірно, відповідно до числа їх наділів. Селянин сам по собі був свободний. Він був звязаний, поки сидів на громадській землі. Ледви тільки англійський селянин виходив з своєї громади, він робив ся свободним, як і всі инші горожани країни.

В своїх селянських справах громада мала право самоуправи. Вона сама на громадських зборах поряdkувала своїми господарськими справами. Там же розглядали ся всякі умови між окремими селянами і різні судові справи. Кождий член громади міг свободно розпоряджати своїм участком, міг продати його, заставити і т. д. На все се потрібна була тільки згода всеї громади. Після смерти батька спадщину по нїм одержував звичайно молодший син.

В англійському життю завсїгда величезне значінє мав суд. В ті далекі від нас часи кожда громада мала свій місцевий суд з виборних людей. Сей суд стисло тримав ся звичаїв своєї місцевости, коли розглядав усякі суперечки між селянами. В той час уже появили ся в сих громадах початки суду присяглих, котрий і в наші часи вважаєть ся

найкращим судом. Тоді се були виборні мешканці громади і вони брали участь більш у досліджуванню самих обставин справи, ніж в означуванню вироку. І тоді се вже був свободний самостійний суд, котрий часто рішав справи не так, як хотіло ся лордови.

Власть лорда виявляла ся головним чином в збираню а громади встановлених податків. Чи робив селянин з ким небудь яку угоду, — він платив на користь лорда певний податок; чи став ся який злочин на громадських ґрунтах — громада мусіла платити кару на користь лорда і т. д. Розміри податків були означені звичаєм, записані в списки повинностей і лорд не міг брати більше. Звичайно в історії кожної області часто бували випадки дикої сваволі зі сторони лордів і їх прибічників. Одначе селяни не легко мирили ся з сею сваволею. Вони все могли подати ся до місцевого суду і заявити про свої поломані права на землі, котру захопив наприклад з волі лорда иньший державець; і суд все видав вирок по справедливості, не боячи ся власти лорда.

Звичай означував, що селянин, який мав повний наділ, мусів працювати на лорда три дні на тиждень протягом часу від 29 вересня до 1 серпня, і 5 днів на тиждень протягом часу між 1 серпня і 29 вересня. Крім того підчас жнив протягом 15 днів селяни мусіли помагати лордови. Та більше від сього лорд не мав права вимагати від селян.

Таке було жите англійського селянина. Завдяки тому значіно, яке мав в Англії закон, селянське жите не було таке тяжке, як по иньших країнах. Одначе і англійський селянин не був вільною людиною, він був привязаний до землі. А від сеї несвободи було дуже близько і до цілковитої залежності. Лорд завеїгди міг поставити справу так, що сільська громада ставала залежною від нього.

В англійському селі панський двір був осередком вьсього жита. В панському дворі збирали ся кари, тут приймали ся присяги, тут провадили ся списки кругової поруки. Коли лорд з особливого королівського наказу мав право суду, він також відбував ся на панському дворі, а поруч з ним за брамою стояла шибениця. Та найтяжшою була невільна праця, — панщина. Більшу половину свого жита селяни мусіли витратити на удержанє своїх панів, а самі не жили, а животіли.

Так тягло ся до половини XIII столітя.

Тоді в Англії, в її господарському житю відбував ся великий переворот. В сільському житю дуже великого значія набрали гроші. Давнійше кожний селянин з своєю родиною сам добував все потрібне для жита. Сам орав

землю, сам пряв прядиво, сам виробляв шкіри. Село не знало міста. Воно було відгороджене від цілого світа. Йому не треба було ні купувати ні продавати. І селяни мали дуже мало грошей.

Та людність збільшала ся. Земля виснажила ся і почала давати гірший урожай. На селях появили ся люди, що не мали до чого приложити свою працю; рівночасно дуже зросли міста і їм треба було багато робочої сили. Зайва, сільська людність почала йти до міст, і люди ставали там ремісниками. Між селом і містом навязали ся постійні зносини. В місті повстав ринок. Сюди везли селяни своє збіже, а звідси везли до дому вироби ремісників. Так почав ся обмін, і найбільшу силу в господарстві почали мати гроші. Тому їх почали здобувати всі, хто мав хоч яку небудь власть. І насамперед на селі схотів стати грошовитим чоловіком лорд — землевласник. Він почав зовсім інакше відносити ся до свого господарства. Насамперед подбав він перевести на гроші всю свою панщину. Він перевів на гроші всі обовязкові роботи на полі, на току, в саду, всі обовязкові збори збіжем, дробом і т. д. Появили ся грошеві збори: збори за свинину, збори за дрова і т. д. Давнійше селяни давали просто свинину, дрова і т. д.

Звичайно не відразу відбув ся сей перехід від одних повинностей до других. Для селян ніби то був корисніший грошевий податок. Тепер селянин усю свою працю витрачував на свою землю, і сам він ніби то ставав свобіднішим. За те кожда невдача в його маленькому господарстві робила селянина вічним довжником лорда; дідич не звертав уваги на поганий урожай, на град або інші невдачі в господарстві, — при грошовому податку він вимагав гроші. І довжник селянин лишав ся тим самим його рабом.

Давнійше ми казали, що панська земля була розкидана серед кавалків селянської землі, і що після жнив вона повертала ся в громадське пасовиско. Тепер дідичі починають боротьбу з громадами, щоб виділити свої землі з громадських. На своїх господарствах дідичі починають уживати кращих способів оброблення землі, переходять до чотирохтілля і т. д. І вже з кінцем XIII стол. в багатьох громадах під пар іде не ціла третина громадської землі, як се бувало давнійше; не вся вона стає громадським пастивніком. Кожного разу дідич виділяє з пара 20 або 40 моргів, огороджує плотом і обробляє для нового засіву. Боротьба провадила ся дуже уперто. Звичайове право завжди було на боці селян, через се правительство, щоб підтримати дідичів, муіло видавати на їх користь закони. Король Гайнріх III в одному універсалі каже: багато лордів скаржить ся, що селяни пере-

шкоджують їм використовувати пустарі, ліси і пасовиска. Універсал дозволяє лордам повертати вільну землю в свою приватну власність, аби се не позбавляло селян потрібних для них пасовиск. Особливо зручно провадили свої господарські справи монастирі. Вони захоплювали цілі сотки десятин селянсько-громадської землі. Швидко монастирі зробили ся найбільшими земельними власниками на острові.

Поява великих господарств викликала великий попит на господарські руки. Для кошеня сіна, для жнив, для перевозення збіжа, для молочення, для всього потрібні були робітники. Ціни на робочі руки зросли. Робітники вербували ся головним чином з тої маси свобідної людности, котра стояла поза громадським житєм і не підлягала господарській власті лорда; крім того в робітники йшли селяни, що мали невеликі участки землі.

На селі появили ся цілком нові люди. — наймити, і відношенє до них лордів було инше, ніж до селян. До сього часу відносить ся і розвиток аренди. Богатьом лордам кориснійше було віддавати свої землі арендаторам і не провадити самим господарство. Арендовані участки почали звати ся фермами, а самі арендатори — фермерами.

Значить, само житє почало по троху визволяти селянську працю від панцизняного ярма. По троху почали являти ся умови дідичів з селянами, де і мови не було про обовязкову панцину; говорило ся лише про грошеві сплати.

Одначе ще далеко було до визволення селян. Лорди все ще говорили до селян і робітників: „Се ті, котрі великою працею, в потї лица здобувають для нас засоби до житя, як звелїв сам Бог“. Але серед селян, робітників і цілого простого люду вже появили ся інші думки. Вони любили повторяти: „Коли Адам був голий, а Ева пряла, де був шляхтич?“ Нерівність між людьми повстала не з волї Бога, а з волї людей. Значить, люди повинні скасувати сю нерівність.

Саме тоді спало на Англію страшне лихо — чорна смерть.

III. Як правительство само приготвило повстанє селян.

Половина Англії вимерла від чуми. Робочої сили стало менше, і тому зросла ціна на працю, на робочі руки. Робітник почав більше вимагати за свою працю, і йому давали більше, бо инакше земля лишила ся б необробленою.

Недостача в робочих руках була така велика, що „доводилося посилати до плугів і возів жінок і дітей.“

Дідичі всіма силами старалися утримати на своїх землях тих селян, що лишилися. Вони зменшували їм чинши і арендну плату часто на половину і навіть більше, щоб утримати їх у себе. Однак часто було утримати селянина на одному місці. Ледви він виходив за межі своєї громади, де він всеж таки був кріпаком свого пана, його зараз в іншому маєтку охоче приймали на роботу за високу плату.

Нещастя застало непередбаченими лордів-дідичів і монастирі. Про високі ціни на працю вони почали казати що се „безличність, нахабство, підлота і жадність робітників“. Лорди — дідичі злякалися. З їх рук почала виплюватися влада над найманими робітниками і селянами. Тоді на поміч до них в сій боротьбі „з безличністю і нахабством“ робітників і селян прийшло само правительство. Немудро робило воно, бо таке глибоке питання народного життя хотіло розв'язати дуже просто, дорогою поліційних приписів.

8. липня 1349 року видано королівський ордонанс (закон в формі приказу). Він зазначає, що ті робітники, що лишилися живими після чуми, починають тиснути своїх панів і вимагають від них непомірної плати. З огляду на се король за згодою ради постановляє: „Щоб кожний мущина і кожда жінчина королівства нашого Англії, якогось стану вони не були — свобідні чи піддані, здорові і не старійші як 60 літ, хто не живе в торгівлі і не займається яким небудь ремеслом, не має власних засобів до життя або власної землі і не служить у іншого, коли його або її покличуть служити відповідно до їх стану, — мусять іти на службу до того, хто їх кличе і при тім за таку плату грошима і натурою, яку звичайно давали в тих місцевостях, де вони обов'язані служити, в 20 рік нашого пановання в Англії або в останні 5—6 літ“. Кожного непослушного чекала тюрма. Тим, хто наймав робітників, теж зобов'язано давати плату вище від звичайної.

Однак сей поліційний примус лишився порожнім звуком. Ніхто не виконував його. І дідичі, як і давніше, мусяли давати робітникам плату, яку вони вимагали. „Ім не лишалося нічого іншого, як або стратити всі свої овочі і всі свої ниви, або виконати нахабну і жадну волю робітників“. Так з сумом пише літописець. Король лишився незадоволений. Він побрав великі карі від усіх земельних власників, а робітників звелів хапати і садовити до темниць. Людність ховалася по лісах, тікала з маєтку в маєток, щоб ухилитися від королівського суду. Ся невдача

не зробила розумнішим ні правительства ні лордів. Від першого парламенту, що зібрався після чуми, (1351) дідичі почали домагатися жорстоких кар для робітників і селян, котрі не хотять в них робити за визначену ціну. Парламент виробив закон, котрий звався „статутом про робітників“. В ньому були докладно вичислені всі роди робітників. Сільських робітників поділено по групам. Одні обов'язані найматися на цілий рік, а не поденно (візник орач, пастух, і т. д.); другі можуть бути і поденними робітниками (косар, молотник і т. д.). Для кожного робітника була означена плата, більше котрої він не мав права вимагати, при чому ця плата була 5, 6 разів менша від звичайної ціни. Двічі на рік робітники складали перед лордами присягу, що ніхто з них в літку не буде йти на заробітки в села, в котрому він живе зимою, коли й тут він може найти роботу за установлену статутом плату. Кара за недодержання цих приписів була дуже остра. Винних заковували в кайдани і брали на муки.

Почалася утеча робітників з одного графства до другого, з села до міста. Парламент 61 року виняв таких утікачів з під закона. На бажання дідича судді могли засудити такого робітника до ганебної кари. На лобі у нього випаювали букву F; це значило, що ця людина несовісна, щось як злодій. Гіркий досвід не навчив правительство, і життя йшло своєю дорогою. Селяни і сільські робітники закоштували в'язниці — кайданів, багато з них ходило з випаленим знаком на чолі. І всеж вони не хотіли зректися свого одинокого права, найбільше дорогого для них, права свобідно розпоряджатися своєю робочою силою. Дужі руки були єдиним багатством селянина і робітника. Це багатство хотіли у них відібрати, вони не хотіли віддати себе в неволю без боротьби. Вони бачили, яку боротьбу провадять між собою через них самі земельні власники. Всі ці вельможі, лорди, духовні князі, єпископи, котрі в парламенті разом з королем боролися проти „злої волі і нечуваної жадливості робітників“, в себе в дома часто з своїми сусідами провадили справжню боротьбу за робітників. Вони нападали на сусідні маєтки і силою забирали звідти робітників на свої поля. Робітники і селяни зрозуміли, що вони велика і потрібна для держави сила. А правительство все думало, що поліційним гнетом воно зломить сю робочу силу, поверне свобідних людей в несвобідних наймитів. І буде мовляв добре і правительству і лордам.

Король не був самітний в сій боротьбі проти простого люду. За ним стояли всі вищі стани того часу — рицарі — лорди, єпископи. Дідичі ховалися за коро-

лівською спиною і підтримували його самоволю. Англія хвилювала ся. В боротьбі за кращу долю брала участь вся людність, і робітнича і селянська; а земельні власники бачили в сьому лише злу волю робітників. Як і давнійше, дивили ся вони на селян, як на рабів, котрим сам Біг „звелів великою працею в поті лица добувати хліб для шляхтичів“. Такий вже тепер звичай, скаржить ся шляхтич Гауер у своїй поемі, один хлоп вимагає більше, ніж давнійше два. Подібно до того, як лисиця, лишивши одну нору, бігає по лісах, шукає другої нори і ходить до неї, так тепер і хлібороб проти всякого закону іде з одного графства до другого. Кожда звичайна їжа йому не подобаєть ся: солонина йому тільки шкодить, варене м'ясо йому не до смаку, конче давай йому печеню. Слабе пиво не задовольняє. І чого се добрих напоїв вимагає той, хто від уродження свого не пив нічого, крім звичайної води? Син нуждара і сам нуждар він дбає жити як який льорд“. Так міркував шляхтич. Тільки суворі кари на робітників і селян могли поратувати шляхту від загину.

Інакше думали селяни. З того часу дійшов один цікавий твір, в котрому представлено думки селян. Зоветь ся він піснею Петра хлібороба. Співець так починає свою пісню: „Я дуже багато ходив і міг відпочити на широкому березі коло річки, коли я ліг і задивив ся на воду, на мене напав сон, а вода шуміла так весело“. Співак бачить сон: на широке поле збирають ся ті, хто дуже багато працює підчас засівів; вони йдуть до самої правди. Вести ж їх береться ся Петро хлібороб. Він хоче, щоб усі були справедливі, усі були працьовиті, а не жили одні коштом других. Рицарям він радить не кривдити убогих. „Тут (на землі) убогий залежить від тебе, але на небі може стати ся, що він буде стояти вище тебе і мати більшу нагороду. По кісткам тяжко буде розпізнати хлопа, або відрізнити рицаря від злодія“. В пісні змальовано безвихідні селянські злидні. „Я не маю ні сотика, каже Петро хлібороб, щоб купити курей або поросят, маю тільки трохи сиру, пироги з бобів і висівок для моїх дітей, і на все се ми мусимо істнувати до св. Петра“ (першого серпня, час жнив). І вже зрозуміло, що причиною сьому на його думку не лінивство селян, не зла воля їх, а несправедливий устрій життя, несправедливий поділ людий на панів і рабів. Коли знищено буде сю несправедливість, тоді кождий робітник матиме можливість урядити добре своє житє. Так казали і так думали тоді селяни.

IV. Початок повстання. Селянське військо йде до Лондону.

Одно лихо не ходить. Тоді Англія провадила довгу так звану столітню війну з Європою. До війська взято молоду здорову людність. Війна дорого коштувала державу, а людність і без того убожила. Король прохав у парламента, щоб він дав йому нові засоби на проваджене війни. В осени 1380 р. парламент ухвалив новий податок.

Кожний мущина і кожда жінка, що мали більше як 15 літ, мусіли заплатити до скарбу три грейцари. Правительство вирахувало, що сей податок дасть около 100 тисяч фунтів штерлінгів (на той час, се були величезні гроші). Останній термін виплат призначено на празник Трійці. Збирати гроші на місці мусіли виборні люди з сільських і мійських мешканців. Та правительство помилило ся в своїм обчисленю. Дуже скоро стало ясне, що податок дасть далеко меншу суму, ніж скільки сподівало ся правительство. Помилка повстала мабуть тому, що правительство не знало докладно числа людности. Тоді кілька королівських урядників запропонували королеви взяти на відкуп збиранне з людности потрібної суми. Літописець того часу, англійський чернець, каже про королівських слуг, що вони уживали всяких способів, щоб зібрати гроші з надвишкою для себе. Народне терпінне могло бути безконечним.

В графстві Ессексе, в маленькому місточку Brentwut, в маю місяці, мировий судия Джон-Бемптон провадив слідство про давнього зборщика податку, місцевого пекаря Томаса. Пекар обурился, що його запідозрівано або в тому, що він присвоїв собі частину податку або в тому, що він робив полегкості для своїх односельців. Він звернувся за помічю до селян. Ті побачили, що треба або зараз виступити проти настриливого правительства або покорити ся і платити все нові і нові податки. Мешканці села, звідки походив пекар Томас, заявили мировому судді, що вони заплатили весь податок і більше нічого не дадуть. До них пристали мешканці двох сусідних сіл. Суддя загрожував карами і вязницею, але сим тільки ще більше обурился людність. Нарід почував за собою правду. Узброївши ся луками і стрілами — рушниць тоді ще не було — селяни прийшли до судді і заявили, що більше не хотять мати з ним жадних справ. Суддя втік до Лондону, ратуючи своє житє. З Лондону вислано цілий відділ урядників з головним суддею на чолі, щоб на місці дослідили справу. Присяглі помогли скласти списки осіб, що брали участь у розруху. Тимчасом рух зростав. До мешканців трох ма-

леньких сіл прилучували ся все нові і нові села, і незабаром розрухи обхопили майже ціле графство. Селяни і сільські робітники збирали ся всі в одно місце, або висилали туди своїх представників. Всі розуміли, що боротьба зі зборщиками податку, се спільна справа всієї сільської людности. Що вони мали право до сеї боротьби, в сьому не сумнівав ся ні один селянин; та рівночасно всі вони твердо вірили, що і король мусить бути з ними, з громадами і що вони провадять боротьбу тільки зі зрадниками короля і громади, — урядниками і лордами. Тоді вони ще вірили, що король бажає народови добра, і що тільки дідичі й урядники перешкоджають йому робити се добро. До головного судді, присланого дослідити перші розрухи, явив ся величезний натовп селян і заявив йому, що він зрадник короля і громади; зрадники також всі ті присягли, котрі складали списки обвинувачених. Вони змусили суддю присягти на Євангелію, що він більше не буде брати участі в таких комісіях, де ломають ся народне право і справедливість.

Селяни захопили частину урядників, що були при судді, покарали їх на смерть, а голови набили на палі. Так почало ся повстанє. Селяни почували тепер себе великою силою; посилали від себе на всі боки послів і їх купи все зростали. Селяни кидали свої домівки, бо кождий уважав, що і він мусить допомогти в спільній справі. Натовп був різнородний. В літониси читаємо — „одні мали лише дубини, другі поржавілі мечі, иньші сокири, а ще иньші луки, що зробили ся від диму жовтійші від старої слоневої кости, і по одній стрілі, в більшости випадків лише з одним пером, і вони явили ся завойовувати королівство“. Місцевости, охоплені повстанєм, опинили ся в руках повстанців. Тут знайшла собі вихід уся ненависть, що протягом віків нагромаджувала ся в серцях селян.

А успіх розпалював пристрасти. Насамперед зруйновано двори лордів і монастирські маєтки — аббатства. Селяни руйновали і палили будинки, а худобу вбивали й їли. З особливою ненавистю вишукували вони всякі документи і ріжні записи, котрі свідчили про їх залежність. Вони повстали проти несправедливого устрою життя. Та вони все мали свідомість, що для нового життя потрібне нове право, нові закони. І вони насамперед кидались на сі писані, законні останки їх залежного становища. Описи селянських повинностей, протоколи суддів, що розв'язували спори між дідичами і селянами, всякі арендні умови, де стояли дуже високі ціни, — все палили селяни на знак

того, що разом гине всяка неволя — „для того, як каже літопись, щоби їх пани не могли потім мати на них ніяких прав“.

Разом з иньшими маєтками спалено маєтки матери короля і цілий ряд монастирських маєтків. В ті часи рицарі-черці, котрі звали ся братами духовними, були ледви чи не найбагатшими земельними власниками в Англії. Вони були незвичайно жадні і дуже жорстоко поводити ся з селянами

Селянські чинші в монастирських маєтках були далеко більші, ніж у маєтках світських власників. Богато монастирів видушувало гроші у селян таким способом: вони ставили монастирські млини, і змушували селян молоти збіже на сих млинах. Плата за мелене була така велика, що селяни часто везли до дому лише половину того, що привезли на млин. І все се робило ся в ім'я боже. В народі оповідали байку:

Одного разу на збори птахів явила ся гола, без пер сова; у кожного птаха вона попросила дати їй перо. Тоді вона раптом повернула ся в яструба і почала їх дзьобати. Тоді птахи відібрали від неї свої пера і вона знову зробила ся голою. Такою совою були в очах народу ченці. Селяни були незвичайно обурені проти монастирів.

До маєтку пріора (начальника) єрусалимського ордену (так звало ся одно товариство ченців) зібрало ся кілька тисяч селян. Вони підпалили палац і всі богацтва ченців — розкішні матерії і сукна, а вино випили або розлили по землі, бо було його незвичайно багато. Крім земельних власників вони рабували і вбивали королівських чиновників і суддів. Вони уважали їх зрадниками вірних громад і короля, бо вони виконували закони, що тиєнули робочий селянський люд на користь богатих шляхтичів. Нарід не любив тоді суддів і навіть присяглих. „Ім байдуже до справедливости, каже поет тих часів, для них важне тільки одно, — чи може вона дати зиск. Адвокат, — се немов публична жінка, котра без грошей не може любити мушину. Не кращі від адвокатів і присягли. Перші стрижуть вовну, другі здирають шкіру, так, що безпомічній вівці нічого не лишаєть ся“. За сі свої прикмети судді накладали головою і маєтками.

Вибухнувши в маленькому селі, повстанє охопило ціле графство. Воно ширило ся незвичайно швидко. Іскри летіли в усі боки і скрізь вибухало полум'я ненависти. Післанці з Ессекеу підіймали бурю в инших графствах. Незабаром до повстання прилучили ся Кент, Кентербері, Поджере, Сент-Альбане і иньші місцевости. Енергійні люди збирали коло себе великі купи повстанців. Швець

Джон Янг'мам, кравець Джон Горденер, косар Джон Леснот, тесля Джон Фінч — усі єї прості спокійні люди зробили ся тепер ватажками народу.

Рух приборав все більші і більші розміри. На чолі повстаня став Уот Тайлер з Кенту. Провідники виробляли плян війни, видавали відозви. Усі, хто жив не далі як 12 миль від моря, мусіли лишати ся в селах. Була небезпека, що вороги можуть напасти на Англію з моря. — Саме тоді з усіх країв Англії ішли люди до Кентербері на відпуст до гробу поважаного св. Томи Бекета.

Богомільці опиняли ся в самому осередку повстаня. Їх примушували присягати на вірність королеви Річарду і громадам та обіцяти, що вернувши до дому, вони на перший заклик самі повстануть і підготують до повстаня своїх земляків. Богомільці понесли дух повстаня по цілій країні. Чим далі, тим сильнішими почували себе повстанці.

Тепер їх ватажки звертали ся до сільської і міської людности уже не з проханням, а з наказами прилучати ся до них. Вони уважали себе вірними слугами свого короля і вірних громад. Вони жорстоко карали зрадників короля і народу — урядників і льордів. В розкішному монастирі — аббацтві Томи Бекета жив перший вельможа в Англії, архиепископ Симон Седбері. Він був канцлером королівства і в його руках були державні прибутки і видатки. Крім того монастир був власником дуже богатих маєтків. З селян, що жили на монастирських землях, побожні ченці здирали останню шкіру.

Селянські купи явили ся сюди, зруйнували палац, розбили винниці, а вино — ченці таки дуже любили випити, — випили і розлили по землі. Від архиепископа вони домагали ся, щоб він дав звіт про всі гроші, які склали дохід Англії, і якими він розпоряджав від часу коронації короля Річарда. Від ченців вони домагали ся, щоб вони вибрали замість зрадника иньшого архиепископа. Недалеко від монастира була в'язниця. Тут перебував тоді відомий священник-проповідник Джон Бол. Се був один з тих великих сміливих проповідників, котрі отверто виступали проти богатих, а насамперед проти зісутя самих служителів церкви.

Джон Бол належав до товариства „убогих священників“. На чолі товариства стояв славетний проповідник Вікльф. „Убогі священники“ ходили по цілій країні і оповідали простим людям історію людського роду, так як вона представлена в біблій. Говорили про первісний рай, про те, що предки гордих баронів і рицарів жили з праці власних рук. „Був час, — казали вони, — коли Ізраель не мав

короля. Кождий робив те, що уважав справедливим; під своєю власною смоковницею і винною лозою він нікого не бояв ся. Грізний пророк сповістив нарід про голос божий, — пророк загрожував нещастями, коли ними стане правити цар. І се пророцтво дуже скоро справдило ся. Над Ізраїлем почав панувати Ровоам. Сам розпусний і в оточеню розпущених дорадників, він приніс народови багато горя і нещастя. Бог звелів своєму ізраїльському народови жити в хліборобства без рицарів і жовнірів... Нарід не виконав волі Бога і накликав на себе його гнів“.

У селян дух займав ся від сих проповідей, руки хопали ся дубини. Священик гамував сї пориви і наказував чекати до якогось часу. Сї „вбогі священики“ бичували всяку неправду, звідкиб вона не походила, — від короля, рицаря, лорда або єпископа. Вони завсїгди пригадували слова Христа: „Де дух, там і свобода“, себто, де є віра, там повинна бути заразом і цілковита свобода релігійного сумління. А тим часом в дійсности було так, що тоді в Англії кожного, хто думав інакше, ніж наказувала церква, чекали жорстокі муки і кари. Про се все проповідував Джон Бол по церквах, на ринках, і навіть серед піль підчас жнив. І скрізь його щира проповідь етягала цілі товпи простого народу. Єпископи почали непокоїти ся, тим більше, що Бол почав учити, щоб монастирські землі передати мирянам, — тим, хто її власними руками обробляє і поливає своїм власним потом. Нарешті Джона Бола — „сього вовка, що зручно ухилиєть ся від пастки мисливців“, як казав про нього архієпископ, — за дозволом світської влади спіймали і посадили до в'язниці.

Селяни згадали про нього, розбили в'язницю і визволили проповідника. З сього часу він весь час був разом з повстанцями.

Повстанці почали набирати все більше сили а заразом і значія. З заявами і з наказами ватажків повстанія почали числити ся ріжні кляси суспільности. В церкві св. Івана, на маленькому островці Танеті підчас одного свята місцевий священик з дорученя Уота Тайлера зробив таке оповіщенє своїм вірним:

„Всі, і кождий вірний підданий короля під загрозою кари смерти повинні піти до начальника, зруйнувати його, знищити всі документи, а самого його покарати на смерть“. Натовп виконав наказ ватажка. Друге оповіщенє говорило про земельну справу: „Ніхто не повинен відбувати панщину або платити лордам чинш. На боротьбу з лордами установлюєть ся окремий податок з усіх мешканців Танета“. Подібні оповіщеня робило ся і по иньших місцях, і скрізь вони мали успіх.

З усіх сторін збирали ся все нові, і нові відділи повстанців; всі вони ішли в напрямі до столиці — до Лондону. Літописець каже, що повстанці сунули, „захоплюючи за собою всіх мешканців сім на право і на ліво мов буря, руйнуючи дома суддів, і прокурорів королівського суду, і суду архієпископа, нікого не милуючи“. В Лондоні повстанці думали вилити перед королем всі свої бажання.

Підчас відпочинку виробляли ся програми і жадання до правительства. Проповідник Джон Бол своїми проповідями підтримував серед повстанців войовничий настрій. Особливо він любив проповідувати з приводу дуже поширеного тоді в народі прислів'я: „Коли Адам був голий, а Ева пряла, де був шляхтич?“ Він говорив про ту світову несправедливість, що всі люди поділяють ся на панів і не-свобідних людей. Таку несправедливість витворили люди, а не бог. Бог сотворив всіх людей рівними. Колиб він хотів рабства від самого початку життя на землі, він знав би, хто повинен бути рабом, хто свобідним. Волю божу нарушено тим, що купка людей повернула решту в рабів, поводить ся з ними, як зі звірятами. „Люди добрі! — казав Джон Бол. — а Англії буде зле доти, доки маєтки не будуть спільними і доки лишать ся кріпаки і шляхта“, „Чому ті, кого ми звемо сенаторами і лордами, панують над нами? Чим вони на се заслужили, чому вони тримають нас у рабстві? На якій підставі вони панують, крім того, що змушують нас працювати і виробляти те, що вони марнують. Вони мають добрі вина і добрий хліб, а ми хліб з остюками, а для питя звичайну воду. Вони мають вільний час і пишні палати, а у нас злидні і праця, і дощ і вітер на полях. А тимчасом від нас, від нашої праці іде те, чим тримаєть ся держава. Тепер надійшов час призначений Богом, щоб скинути ярмо довголітнього рабства“. В своїх промовах Джон Бол просто закликав нищити всіх магнатів і урядників — всіх шкідливих для громади людей. „Тоді всі матимуть однакову свободу, однакову власт, тоді настане спокій“. З усім величезним військом повстанців Джон Бол не міг розмовляти, і тому звертав ся до них з листами. Нарід бачив в ньому пророка, божого післанця. Кожде його слово глибоко западало в душі простих селян і зроджувало в них бадьорість і певність в справедливости своєї справи.

V. Селяне в Лондоні. Перемога народу.

В Лондоні зрозуміли нарешті, що в країні діють ся не звичайні маленькі розрухи, які викликала купка людей. Король з своїм двором і головними урядниками сховав ся

в своєму палаці — Тоуері. Туди до нього явилися представники від постанців і просили, щоб він особисто явився до них. Селяни в розмові хотіли виложити перед королем свої бажання, розповісти йому про всю неправду, яка робиться його іменем, про сваволі урядників, про утиски, які роблять селянам лорди, земельні власники і монастирі. Король згодився. На човнах виїхав він по Темзі (ріка коло Лондону) зі свого палацу разом з радою і двором. На березі стояли стовпища народу і радісними криками витали короля — своєю надією. Та королівські дорадники умовили короля, щоб він не сховався на берег і король поплив назад. Нарід стратив надію; в сьому він знову побачив заходи королівських дорадників. Лишилося тільки одно — силою добивати своїх прав у самім Лондоні. З двох боків підійшли повстанці до столиці. В передмістю Лондону зруйновано дві в'язниці і палац архієпископа.

Вельможні мешканці Лондону, з мером (бурмістром) на чолі зібрали раду і рішили замкнути мійську браму, підняти мости і поставити коло них сторожу. Тим часом лондонська людність, особливо простий нарід, уже давно мали зносини з селянами. Повстанню співчували і деякі видатніші мійські рицарі. Принаймні один з них, рицар Джон Горн вночі приймав у себе ватажків повстання. А вся убога людність — усі робітники і ремісники — хиба вони не терпіли, так само як і сільська людність, від жорстоких порядків життя? Хиба вони не були обурені проти королівських урядників, ченців, проти купців?

В четвер 13. липня в свято Христового Тіла селяни ввійшли до міста. Без всякого опору спустилися мости, відчинялися брами. Сільська людність злучилася з мійською. Військо повстанців виростало до 100.000 люда. На улицах Лондону кричали: до Савоя! до Савоя! Се був розкішний палац герцога Ланкастерського, близького родича короля, котрий правив державою під час його малолітства і тепер заховував свій вплив. Незвичайно розкішний був сей палац, та велика була ненависть народу до герцога, — палац відразу запалав з різних боків. Всі богацтва загинули в огні. Нарід не грабував нічого. Він поводився, як грізний местник. Зруйновано і спалено також инший будинок — Тампль, де містилося товариство адвокатів і їх школа. Знищено кілька в'язниць, спалено будинки адвокатів і присяглих, а кількох з них покарано на смерть.

Повстанці рішили за всяку ціну побачитися з королем. В п'ятницю рано всі простували до Тоуера, де жив король, і домагалися, щоб без зброї він явився народови в Лондоні, на Майль-Енді (так звалася одна мійська

площа). Перелякалися прибічники короля, і він мусів їхати до народу. Переляканий підїхав король Річард до величезного народного товпища. Нарід стрїнув його мовчки. Король поклонився. Представники подали від імени всіх прохання, в котрому виложене було їх бажання. Король мусів все се затвердити своїм підписом і своєю печаткою.

„Всі в межах королівства, стояло в петиції, мусять бути вільні від всякої особистої залежності і рабства, так, щоб більше не було панщини. Король повинен вибачити всім своїм підданам всякі злочини, зроблені тепер проти нього, а саме: повстання, зради, убивства і рабунки, захоплене чужих прав, вимушене. Всі піддані короля повинні одержати право свобідно продавати і купувати по всіх містах, місточках і селах, і взагалі скрізь в межах королівства Англії. Землю, за яку давнїше відбувалося панщина, тепер треба здавати в аренду, лише грошей при сьому треба брати, не більше як 15 грейндарів від моргу. Сю плату не можна підвищувати“. Нарешті вкінці зроблено загальну заяву про те, що король стоїть під впливом дуже поганих дорадників.

Король згодився на все і обіцяв, що кожде село одержить відповідні грамоти з королівською печаткою. Потім він попрощався з народом і просив селян спокійно вернути до дому, до своєї праці. Здавалося, все скінчить ся добре. Селяни Ессекеу були задоволені і рішили йти до дому, а в Лондоні лишити по 2, 3 представники від села і чекати на королівські грамоти.

Та не всі пішли з Лондону. Більша частина лишила ся. Усі кентські повстанці з Уотом Тайлером на чолі не були задоволені королівськими обіцянками. Крім того вони мали свої місцеві потреби, котрі вимагали окремої умови з королем. Повстання в Лондоні тяглося далі. Коли король їздив на побачення з народом, розлючений натовп напав на палац і покарав на смерть англійського канцлера, архієпископа Сима Седбері. Даремно загрожував архієпископ, що коли його вб'ють, папа відлучить від церкви цілу Англію.

Учасники повстання, що лишилися в Лондоні, ще раз хотїли побачити короля, і він знов згодився сповнити волю народу. Коло 30 тисяч народу стрїнуло його. Один з рицарів запросив до короля Уота Тайлера, головного ватажка повстанців. Тайлер поїхав до короля без всякої оборони. Він подав йому прохання виправити і доповнити петицію, яку він прийняв давнїше. Нарід просив: „перемінити королівство і його лихі звичаї“ і вичислив ті лихі звичаї. Король прийняв петицію, але чомусь проволікав з

відповідю. Тайлер підійшов ближше до короля. Тоді льондонський бурмістр, ніби ратуєчись, немовби йому загрозувала яка небезпека, ударив Тайлера ножем в шию. А рицарі і жовніри порубали його мечами. Здавало ся, що натовп ось, ось кине ся на короля і його прибічників. Та король не стратив голови. Він підхав до натовпу і гукнув голосно, щоб всі йшли за ним в поле. Там він дасть народови все, що він схоче.

Цілий натовп посунув за королем у поле. А тим часом з міста уже надїздило узброєне військо. Рицарі спішили в поле визволити короля. Нарід побоював ся утратити те, що вже вирвав у власти, і пішов на уступки. Рицарі теж ветримували себе, хоч як хотїло ся їм помстити ся на повстанцях. Між королем і народом уложено умову. Король обіцяв виконати проханє, нарід обіцяв припинити повстанє. Повстанє скінчило ся, і селяни почали вертати до дому. Вони несли з собою грамоти з королївськими печатками, де виложено їх вольности.

VI. Нарід одурено. Повстанє придушено.

Та не довго почували себе селяни свободними. Король з своїм правительством одурив їх, замазав їм очи своєю грамотою. Він лишив ся королем шляхти, яким і досї був, і ледви минула небезпека, почали ся жорстокі кари.

Перший наказ, який король видав, коли повстанці покинули Лондон, казав: „Кріпаки і всякі иньші залежні власники обовязані по давньому відбувати звичайну службу і платити чинши на користь сенїорів“. Правительство звичайно розумїло, що вже ціла людність довідала ся про завойованє вольности і що селяни не віддадуть їх без боротьби.

Видано манїфест, в котрому говорило ся: „Грамоти про вольности видано на швидку, без належного обговореня і проти законів. Вони можуть зробити тільки шкоду нашій коронї, а також єпископам, шляхті, магнатам королївським, мало того, церкві і цілій державі. Через се король, за згодою своєї ради, проголошує, що всі грамоти про вольности, які він видав, неважні“.

Щоб змусити селян до послуху, уложено дуже простий плян. В Лондонї за два дні засїдав уже надзвичайний суд над повстанцями, котрі опинили ся в руках королївської поліції, не зважаючи на те, що два дні тому вони одержали амнестію. Під королївський прапор збирали ся узброєні рицарі, „бо, каже літопись, їх жіночий переляк мину.“ Король без сорома говорив про кари і шибениці.

Він мріяв, щоби діти і внуки „на вічні часи“ могли згадувати їх нещастє, щоб вони могли проклинати їх і бояли ся робити щонебудь подібного“.

Тимчасом по селах провадила ся боротьба. Селяни тримали ся королївських грамот про вольности і уважали себе свободними. Дідичі вказували на королївські патенти і маніфест і вимагали від селян, щоб вони по давньому відбували повинности і платили чинші. Богато мешканців сіл знову збирали ся на віча і знову рішали „або дійсно добити ся свободи, або вмерти за неї“.

Місцеві лорди, аббати і иньші земельні власники узброювали своїх прибічників. З Лондону наступало військо. Тоді почала ся боротьба проти народу.

Мешканці Ессекса зібрали ся в селі Біррелікей. Тут вони зробили твердиню, покопали рови і насипали вали. Та королївське військо зруйнувало твердиню, коло 500 селян вбито, а всіх бранців після суду покарано на смерть.

Молодий єпископ норичький Генрі Спенсер став на чолі відділу рицарів, що мав карати непокірних селян. Він спустошив кілька графств і зруйнував до краю кілька сіл. Селян убивали і глумили ся над ними навіть тоді, коли вони ратували ся в церквах. Для одного з ватажків селянського відділу Лістера єпископ придумав таку кару: Лістера з початку повісили, потім відрубали йому голову і на решті четвертували. Сум і переляк запанував по цілій країні. Скрізь засідали королївські суди, котрі тільки те робили, що засуджували на смерть.

В Сент-Альбансі схоплено славетного проповідника Джона Бола. Йому випустили кишки, спалили їх на його очах, а вже потім повісили. Трупи заборонено знимати з шибениць, і в деяких селах вони висіли більше як рік.

Аж нарешті задовольнили свою криваву жадобу пімсти пани, ченці і правительство. Король рішив, що країна довго буде тямити науку, і лорди можуть бути спокійними. В осени скликано парламент, щоб він затвердив вчинки правительства. Парламент складав ся головним чином з духовних і світських рицарів і сеніорів. Він згодив ся з усіма королївськими указами і маніфестами, котрі касували селянські вольности, видані підчас поветаня. А у кого з духовних і світських власників знищено ріжні арендні умови про повинности, ті одержали право відновити їх. Повстанє придушено.

VII. Закінчене.

Щож дало повстанє англійським селянам? Чого вони доби́ли ся? Здавало ся, нічого. Здавало ся, що король і дідичі перемогли селян, що по давньому лишила ся панщизняна залежність селян від дідичів, утиск і самоволя правительственной вла́сти. Лишили ся, здавало ся, тільки потоки даремно пролитої крові, шибениці, зруйноване сел, спустошене нив. На другий же день після проголошеня свободи правительство одурило селян. А парламент, в котрому засідали дідичі, купці і духовні, підтримав правительственну вла́сть і відновив давній панщизняний лад. Здавало ся, все лишило ся по давньому, так як було перед повстанєм.

Та так лиш здавало ся. В дійсности житє не вернуло ся до старого, пішло новими дорогами. Саме від часу повстаня Уота Тайлера англійське житє цілковито перемінило ся, перемінили ся відносини між селянами і дідичами. Жадні карі не могли вибити з голови селянина глибокого переконання, що він має право сам розпоряджати своєю працею. Англійські селяни не забули свого Джона Бола. Вони відчули свою силу, і хоч розбиті і переможені, зрозуміли, що значить сила народу, що злучив ся разом в боротьбі за свої права.

Зрозуміло се і правительство, і лорди, і дідичі. Вони пішли на уступки селянам. З того часу появили ся нові свободні умови селян з дідичами. Та й сам король в парламенті казав аббатам і лордам: „коли ви всі за спільною згодою схочете визволити і пустити на волю своїх селян, як сього бажають деякі з вас, король згодить ся прийняти ваше проханнє“. Як відомо, лорди в парламенті добровільно не хотіли зректи ся своїх прав на панщизняну працю.

А тимчасом почали діяти ся дивні річі. Герцог ланкастерський, котрого уважали оборонцем старого ладу, згодив ся скасувати в своїх величезних маєтках панщину. За його прикладом пішло багато иньших духовних і світських дідичів. Помалу протягом XV. віка панщина зникла. Почало ся фермерство — аренда. Вже зараз після повстаня багато селян, колишних крепаків, стають дрібними арендаторами у лордів і монастирів. Сі арендатори були звязані з дідичами лише вільною умовою і грошовими чиншами. І арендні ціни не були великі, бо дідичі бояли ся викликати незадоволенє серед селян. Завойовано також ще одно важне домаганє, виставлене підчас повстаня — сво-

боду торгівлі в середині країни. Незабаром той самий король Річард скасував монополі, котрий віддавав весь торг в руки льондонських і флямандських купців. Через се відразу зменшили ся ціни на всі товари.

Англійські селяни не здобули землі, але завоювали через повстанє свободу для себе і для своїх нащадків. Панщизняний лад упав, упала і необмежена власть правительства і дідичів над англійськими селянами. Вони скорше від усіх иньших зробили ся свобідним народом. Се зробило повстанє Уота Тайлера. Селянська кров розіла кайдани рабства.

Вийшли з друку такі книжки:

М. Михайленко — Національне питання в Росії й війна. Зміст: I. Національна справа й держава; II. Національна справа в російській державі; III. Українська національна справа в російській державі; IV. Український нарід і теперішня війна.

Юрій Ручка — Російські соціалісти й теперішня війна. Зміст: Передмова редакції — Українці, Росія й війна; Вступ — Характеристика російського соціалістичного руху; I. Російські соціалісти й теперішня війна; II. Критика поглядів Плеханова і Троцького в справі теперішньої війни; III. Будучність інтернаціоналу й федерація держав; IV. Висновки; Додаток — погляди німецького соціалістичного посла Левша про будучність царату.

М. Михайленко — Росія й Україна. Зміст: Передмова редакції; I. Вступ; II. Політика російського уряду супроти України. 1. Від Переяславського договору до повного зруйнування самостійности України. 2. Російський уряд супроти українського національного відродження; 3. „Конституційна Росія“ й українська справа; III. Українська справа й російське громадянство. 1. Від початку 19-ого століття до революції 1905—1906 років. 2. Під час „конституційної“ ери. Додаток — Розвиток польської політичної думки в українській справі. IV. Росія й українська справа в Австрії. V. Українська справа й польсько-російські відносини; VI. Протиукраїнські пляни Росії в теперішній війні; VII. Україна й теперішня війна.

М. Залізняк — Самостійна Україна — несоціалістичне гасло?

М. Залізняк — Українці, Росія й війна. (Замітки й матеріали.)

М. Михайленко — „Визвольні Маніфести“ російського уряду в теперішній війні. Зміст: Маніфест до Поляків; Маніфест до народів Австрії; Маніфест до „російського народу“ в Австрії; Російське поступове громадянство на послугах російського уряду.

В. Лібкнехт — Чи Європа має сквозачити? Зміст: Від редакції; Передне слово; Сором Європи; Війна на сході; Завіщанє Петра Великого; Війна на овиді; До політичної ситуації; Політичне положенє; Слово до німецьких соціалдемократів; Чотири тиждні пізнійше.

Ф. Волховський — Казка про салдатецьку душу, друге українське видання.

Ф. Волховський — Казка про несправедного царя, друге українське видання.

Ф. Волховський: Як мужик став довжником у всіх.

С. Дікштайн — Хто з чого живе?

М. Драгоманів — Віра і громадські справи, друге українське видання.

В. Швачка — Чому позичали віру?

В. Рюмінський — Повстане селян в Англії, друге українське видання.

М. Лозинський — Українська Галичина — окремих коронний край.

М. Драгоманів — Чудацькі думки про українську національну справу.

Др. Осип Назарук: Що се є: суспільні класи, боротьба класів, буржуазія, пролетаріят, капіталізм і організація?

В німецькій мові вийшли:

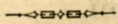
Georg Ruczka: Die russischen Sozialisten und der gegenwärtige Krieg.

Georg Ruczka: Die französischen Sozialisten und der Krieg.

Друкують ся або готують ся до друку:

1. Галичина й її національне значіння для України.
2. **М. Лозинський** — Утворення українського коронного краю в Австрії.
3. **Х. Житловський** — Соціалізм і національне питання.
4. **М. Борисов** — Соціалізм і проблема національної автономії.
5. Національна справа й Партія Соціалістів-Революціонерів.
6. **К. Кавтський** — Національність й інтернаціональність.
7. **К. Кавтський** — Національна держава, імперіалістична держава й союз держав.
8. **Дмитро Сметанка** — Соціалізм, завойовницька політика, патріотизм і націоналізм.
9. **Ж. Жорес** — Батьківщина і робітництво.

- 10. І. Сокира — Хай Европа козачіє!
- 11. Е. Бернштайн. — Інтернаціонал робітничої класи й європейська війна.
- 12. Вандервельд — Ідеалізм в марксизмі.
- 13. М. Драгоманів — Листи на наддніпрянську Україну.
- 14. М. Драгоманів — Про неволю віри.
- 15. М. Драгоманів — Рай і поступ.
- 16. Е. Пернерсторфер — Про новітні й націоналізм.
- 17. К. Ляйтнер — Імперіялізм московського народу.
- 18. К. Реннер — Національна справа, імперіялізм і соціалізм.
- 19. А. Бах — Цар — Голод, друге українське видання.
- 20. Панщина й її упадок в західній Європі.
- 21. Як бороти ся за землю і волю.
- 22. Що таке свобода й як її здобувати.
- 23. Від самодержавства до народоправства.
- 24. Національна справа в Росії й як її полагодити.
- 25. Чи є тепер панщина?
- 26. Боротьба за землю і волю в Росії.
- 27. Французська армія під час великої революції.
- 28. Славетні дні турецького війська.

Handwritten signature in red ink.

И-58772

89